

СУБ'ЄКТ ЯК ЛІНГВІСТИЧНИЙ КОНСТРУКТ**SUBJECT AS A LINGUISTIC CONSTRUCT****Мартинов Р. С.,**

кандидат філософських наук, доцент кафедри
філософії,
соціально-політичних та правових наук,
Донбаський державний
педагогічний університет (Україна, Слов'янськ),
e-mail: _Martynovrs81@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5328-5666

Білоус М. А.,

студент, Донбаський державний педагогічний
університет
(Україна, Слов'янськ),
e-mail: fmbelousmikhail@gmail.com

Martynov R.,

PhD, Associate Professor of Department of
Philosophy, Socio-Political
and Law Sciences at Donbass State Pedagogical
University (Ukraine, Slov'iansk), e-mail:
Martynovrs81@gmail.com
orcid.org/0000-0002-5328-5666

Bilous M.,

Student, Donbass State Pedagogical University
(Ukraine,
Slov'iansk), e-mail: fmbelousmikhail@gmail.com

Мета роботи полягає у історико-філософському дослідженні дискурсивних стратегій розуміння суб'єкта. Авторами проаналізований дискурс суб'єкта як лінгвістичний ресурс та ресурс ідеологічної боротьби. На основі дискурсивної аналітики і загальних положень історико-філософської науки простежені сучасні епістемологічні стратегії дослідження суб'єкта у класичній і посткласичній філософії. Автори розглянули необхідність дослідження суб'єкта у нарративному вимірі, зокрема, показано, що структури, які утворюють суб'єктний конструкт, верифікуються в лінгвістичних термінах і розуміються відповідно як структури й стадії нарративу. Тим не менш, автори вважають за потрібне вийти за обмежені кордони лінгвістичної матриці до сучасного репресивного суспільства, яке трансформує і пригнічує бажання суб'єкта.

Ключові слова: суб'єкт, дискурс, нарратив, суспільство, семантика, прагматика

The purpose of this research is the historical and philosophical study of discursive strategies of understanding the subject. The authors analyze the discourse of the subject as a linguistic resource and a resource of ideological struggle. On the basis of discursive analytics and general provisions of historical and philosophical science, modern epistemological strategies of the subject's study in classical and post-classical philosophy have been traced. The authors considered the necessity of studying the subject in the narrative dimension, in particular; it is shown that the structures that form the subject

construct are verified in linguistic terms and are understood respectively as the structure and stage of the narrative. Nevertheless, the authors find it necessary to go beyond the boundaries of the linguistic matrix to the modern repressive society, which transforms and suppresses the desire of the subject.

Key words: subject, discourse, narrative, society, semantics, pragmatics

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Лінгвоорієнтоване тлумачення психоаналізу пояснюється тим, що сам психоаналітичний процес розгортається виключно в просторі мови й дискурсу: відсутні незалежні від мови спостереження, відсутнє інтерсуб'єктивне тлумачення симптомів, немає експерименту. Єдиним простором дослідження для психоаналітика є те, що він чує в мові пацієнта; єдиною діяльністю – трактування цієї промови й повернення її в інтерпретованому вигляді. Це проходить в унікальному полі дискурсивних практик, які не піддаються номологічному опису. Такі характеристики психоаналізу дозволяють здійснювати інтерпретацію фрейдівської психопатології в термінах герменевтики й лінгвістики; різноманітні версії схожої стратегії представлені в роботах П. Рікера, Ю. Габермаса. Виділення методологічних перспектив лінгвістичного тлумачення психоаналізу здійснена Е. Бенвеністом, який зауважує на тому, що «по той бік системи символів, притаманних самій мові, аналітик повинен розпізнавати індивідуальну систему символів, яка виникає без відома пацієнта як з того, що він висловлює, так і з того, що він опускає. Крізь історію, яку утворює собі пацієнт, починає проступати нова історія, яка пояснює мотивацію. Отже, мова використовується фахівцем як знаряддя для тлумачення «іншої мови», що має свої власні символи, правила, синтаксис та сягає до глибинної структури психіки [1, с. 116].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є філософська аналітика доцільності дискурсивних стратегій розуміння суб'єкта.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Структура «іншої мови» переховується за символікою повсякденної мови. Бенвеніст зауважує, що відкритий З. Фрейдом символізм несвідомого має особливі атрибути, які неможна звести до структури повсякденної мови: «По-перше, універсальність символізму підсвідомого. Судячи з досліджень, проведених в області сновидінь і неврозів, що виражають їхні символи утворюють, певний «словник», загальний для всіх народів незалежно від мови, тому, очевидно, що вони й не засвоюються, і не усвідомлюються як такі тими, у кого вони виникають. Крім того, відносини між цими символами й тим, до чого вони відносяться, характеризується множинністю того, що означається, і єдністю позначника: пов'язано це з тим, що зміст витісняється

і виступає тільки під покровом цих образів. Зате на відміну від мовного знака, ці множинні, які означають, і єдиний позначник постійно зв'язуються відношенням мотивації. "Синтаксис", який пов'язує ці підсвідомі символи, не піддається жодним вимогам логіки, або, точніше, йому відомий тільки один вимір – послідовність у часі, яка в розумінні Фрейда означає також і причинність» [1, с. 125]. Спочатку здається, що Бенвеніст послідовно захищає позицію про нетотожність символіки несвідомого та структури мови. Проте, в підґрунті його позиції знаходиться визнання евристичності співвіднесення структури мови зі структурою несвідомого, можливість визначення відмінностей між ними й, тим самим, зіставлення їх картографії, задано онтологією, відповідної як лінгвістичному, так і психологічному, онтологією «іншої мови». Подібна онтологія продукується самої семіологічною моделлю Бенвеніста; процедури відмінності несвідомого і мови, що проведені в модусі панмовного мислення ніколи не можуть бути завершені. Сторонячись явного ототожнення символіки несвідомого зі структурою мови, Бенвеніст установлює цю символіку через орієнтовну аналогію з мовою, вказуючи, що вона має як надмовні, так і підмовні характеристики. Фундаментальні психоаналітичні терміни, за допомогою яких задається картина циркуляції психічної енергії й переводи, в лінгвоорієнтовних дослідженнях Бенвеніста, як і у Лакана, розуміються як метафора і метонімія. Представлення несвідомого налаштовується системою стилістичних засобів мови: натяками, евфемізмами, замовчуваннями тощо. Якщо несвідоме, в синхронічному зрізі презентоване як структура, яка утворює символи, то на вісі діахронії несвідоме є оповіданнями, мовленнями, оповідями. Скіртчач В. показує, що у такому випадку історія суб'єкта редукується до історії наративних практик. [4, с. 104]. Наративна ідентичність, що представляє невлішого суб'єкта, збігається з особистою ідентичністю. Саме в цьому ключі побудована персонологія американських психологів, де концепція его-ідентичності Е. Еріксона переосмислена в дусі Ж. Лакана, в дусі структурно-семіологічних ідей. Структури, що утворюють суб'єктний конструкт, верифікуються в лінгвістичних термінах і розуміються відповідно як структури й стадії наративу. Особистість, таким чином, концептуалізується як певна текстова умовність. Повністю розчиняючись у тексті, наративі, суб'єкт парадоксальним чином позбавляється від влади мови: у ній не знаходиться нічого, що перебувало б за межами наративних структур.

Узвичаєна залежність суб'єкта дискурсу від особистої мови (перебування під владою мови) суттєво послаблюється з появою прикордонних просторів, які стають доступними через відкритість кордонів. Існуючи в стані маніпулювання цими кордонами, виходячи із власного розуміння – дотримуватися їх чи долати, суб'єкт конструє принципово нову мовну дійсність, придбає нову відповідальність, іншу

форму присутності у своїй мові. Зміна ситуації приводить до необхідності по-новому переосмислити ідентичність суб'єкта, зважаючи на те, що правила її визначення та кордони, змінюються згідно з логікою самої культури.

З цього концептуального простору виходить і Ж. Дельоз, який у протилежність розумному суб'єкту розробляє концепт нерівного самому собі, розщепленого, шизофренічного суб'єкта. Значений суб'єкт представлений як вільний від тотожності, яка нав'язується йому ззовні машинами бажання, що реалізують над ним владу, завдяки виробленню у нього певних потреб і устремлінь. Неподільний суб'єкт перетворюється на продукт конкретного ідеологічного дискурсу, а не залишається первісною сутністю. Звільнення від ідентифікації дискурсу має значення у контексті одночасного звільнення і від усякої ідентифікації взагалі, в тому числі, психоаналітичної. Ж. Дельоз критикує психоаналіз за те, що у ньому абсолютизований Едіпів комплекс, який має позаісторичний сенс. У Дельоза ж йдеться про певний історичний спосіб ідентифікації. Цей спосіб має параноїдальну альтернативу, яка розділяє і виступає як її умова, оскільки синтезу повинен передувати поділ.

Філософська позиція Дельоза і Гваттарі передбачає принципове заперечення трансцендентних ідей. Варто розуміти, що за будь-яким поняттям шизоаналізу знаходиться наявний онтологічний предмет. Методологічно важливим для шизоаналізу є відмовлення від конкретних визначень. Ознакою шизоаналітичного способу введення понять є розкриття змісту концептів за допомогою опису потенційних можливостей, зв'язків, здібностей, які притаманні об'єкту, що визначається. Дельоз і Гваттарі акцент визначення зміщують із семантики на прагматику. Матеріалістична настанова Дельоза і Гваттарі передбачає відмову від суб'єктно-об'єктної опозиції. Процес і результат зняття такої опозиції вони описують, користуючись теоретичною базою екзистенціалізму та феноменології. Екзистенціалізм ними залучений для розкриття людського буття як неподільності суб'єкта та об'єкта. Феноменологія ж використовується для зняття опозиції суб'єкта та об'єкта в обґрунтуванні інтенціональності, де ноєзо-ноєматичні акти утворюють цілісність. Проте, уявлення про фактично даний та цілісний суб'єкт, характерне для екзистенціалізму та феноменології, викликає заперечення.

Для них шизоаналітичним суб'єктом є суб'єкт, позбавлений фіксованої ідентичності та який народжується раз у раз по-новому зі споживаних ним станів» [3, с. 173]. Своєрідність підходу Дельоза і Гваттарі полягає в тому, що однією з якостей об'єкта для них є деперсоналізована суб'єктивність. Шизоаналітичний суб'єкт є суб'єктом деперсоналізованим, нестабільною множиною станів. Такий суб'єкт є другорядним стосовно бажання як акта виробництва, який має процесуальний характер. Ще й надто, саме буття назбирано з чималої кіль-

кості машин, основне призначення яких виробляти бажання або бажати. Зважаючи на те, що Дельоз і Гваттарі розглядають емоції як засади людської суб'єктивності, дослідження емоційної конструкції несвідомого дає можливість показати шизоаналітичну філософію суб'єкта. Суб'єкт у цій філософії виробляється специфічним типом безшлюбної машини, що утворюється як кон'юнктивний синтез сил потягів і відштовхування, які діють на машину-орган. Суб'єкт, який споживає насолоду та машина, яка її виробляє належать до тієї ж самої сутності. Шизоаналітичний суб'єкт, що перебуває в постійному ланцюзі змін, створюється всякий раз по-новому з початком нового циклу виробництва. Задоволення емоція утворює суб'єктивність у якості змінної властивості об'єкта. Структура та особливості суб'єктивності зумовлені тим органом, який продукує насолоду, її ж інтенсивність створює серію станів. Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі вважають, що несвідоме не може редукованим до абстрактних складових лаканівського символічного трикутника (реальне, уявне, символічне), воно значно складніше, його потрібно досліджувати у контексті не тільки взаємостосунків, але і відносин соціально-історичних і політико-економічних. Розмаїті види психопатології детерміновані в основному соціальною структурою, системою соціально-економічних, політико-юридичних інститутів. Дельоз і Гваттарі у роботі «Анти-Едіп: капіталізм і шизофренія» роблять акцент на тому, що як класичний, так і лаканівський психоаналіз простежують амбівалентну природу сімейних відносин як фундаментальну причину психічних патологій суб'єкта, не виходячи за обмежені кордони внутрішньої сімейної матриці. У фокусі уваги цих дослідників знаходиться проблема шизофренії, яка аналізується в широкому соціальному контексті як продукт пригнічення і деспотії, що є в наявності у суспільстві. Традиційна міфологема едіпового комплексу розбирається ними як терапевтична модальність капіталізму, яку можна не просто змінити, а радикально подолати. Відношення, які базуються на едіповому комплексі, центральний зміст цього комплексу, пов'язані не з взаємостосунками у патріархальній сім'ї, а з дійсними соціальними відносинами панування і пригноблення в різноманітних типах капіталістичних суспільств. Економічний, соціально-політичний і світоглядний протести не являється бунтом дітей проти батьків з сексуальних причин, а, згідно з мислителями, шизофренічний, з точки зору владного апарату, протест проти репресивного впливу на суб'єкта деспотичних органів суспільства. Тому центральним завданням шизоаналізу Дельоза і Гваттарі є з'ясування того, яким чином капіталістичне суспільство, соціальне середовище трансформують і пригнічують бажання суб'єкта. Провідною категорією обирається «виробництво, яке бажає», у контексті якого соціально-психічні хворі, соціальні установи, і в кінцевому підсумку, усе, що існує, аналізується як творіння бажань машини. Шизофреніками є не тільки

психічно хворі, а й усі, хто незадоволений економічно фетишизованим, репресивним суспільством, хто не приймає його закони й живе відповідно до законів природного виробництва бажання.

Дельоз і Гваттарі вважають, що машини, що виробляють бажання можуть як кодувати, так і декодувати, інакше кажучи, такими, що побудовані відповідно до певної структури або ні. Якщо процес кодування збільшує рівень переданої інформації, то декодування, знижує її, тим самим наростає ентропія в суспільних процесах, і, як наслідок, суспільство позбувається контролю «машинами» бажання. У якості абсолютного кордону декодування розглядається шизофренія. У певні періоди історії людства ступінь кодування зменшувався, проти чого держава, суспільства, культури вели безперервну боротьбу, бажаючи знизити зріст невизначеності. Таким видом боротьби було утвердження патріархальної форми сім'ї. Якщо в докапіталістичних формаціях, на думку Дельоза і Гваттарі, машини вироблення бажань здійснювали стабільне кодування потоків бажань, то капіталізм являється такою суспільною системою, яка створюється і функціонує шляхом декодування таких потоків. Це приводить до руйнування суспільством машин вироблення бажань, їх кодів, що сприяє розповсюдженню розмаїтих шизофренічних хвороб. «У другій половині ХХ століття, чиста і жорстка суб'єктивність робочого зруйнувалася під впливом суспільства споживання, соціальних допомог, медіа ....» [2]

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Семантична замкнутість, самореферентність, конструюють суб'єкта оповіді та унеможливають відокремлення індивідуального від нарративного, – предмет лінгвістичної влади щезає, розчиняючись у дискурсі та мові. Зазначене приводить до висновку щодо постструктуралістського розуміння суб'єктивності як лінгвістичного продукту. У цьому контексті просуваються подальші розвідки щодо осмислення суб'єкта.

Проте, дискурсивний розгляд не вичерпує повністю аналітику суб'єкта. Більш повний аналіз суб'єкта можливий у контексті суспільства як такого, яке у сучасному вигляді є репресивною структурою. Фетишизація стосунків між суб'єктами й суспільством, в основі якої знаходиться економіка, є головною причиною поширення у суспільстві шизофренічного відчуження. Шизофренія у такому разі не являється захворюванням окремого суб'єкта, а є своєрідним способом поширення соціального простору в умовах індустріального суспільства. Подібно до того, як психічно хворий має свою специфічну форму поведінки та мову, так і у тих, хто бере участь у протестах, формується специфічний дискурс, що може підкорятися психоаналітичному розшифруванню. При такому розумінні певних психопатологій, психіатричне дослідження приймає соціальні риси, трансформуючись у політичну дисципліну. Психіч-

не ж захворювання аналізується як своєрідна форма політичного протесту, для якої бажано прагнення до ліквідації тиранії, експлуатації та насильства, як своєрідне політичне дисидентство.

Список використаних джерел

1. Бенвенист Э., 1974. Общая лингвистика. Пер. Ю. Степанов. М.: Прогресс.
2. Гваттари Ф., 2019. Три екології. Доступно: <<http://syg.ma/@lesia-prokopenko/fieliks-gvattari-tri-ekologhii-chast-1>
3. Дельоз Ж., 1996. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едип. Пер. з фр. К.: Карме-синто, 1996.
4. Скіртач В.М., 2017. Концептуалізація суб'єкта та її антропологічні наслідки. Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць. К.: ПП «Видавництво «Гілея»». Вип. 25. С.101 – 110.

References

1. Benvenist E., 1974. Obshaia linguistica (General linguistics). Per. Y. Stepanov. M.: Progress (rus).
2. Guattari F., 2019. Tree ecologii (Three ecologies)/ Dostupno: <<http://syg.ma/@lesia-prokopenko/fieliks-gvattari-tri-ekologhii-chast-1> (rus).
3. Deloz J., 1996. Capitalism i Schizophrenia: Anti-Edip (Capitalism and Schizophrenia: Anti-Edip). Per. s fr. K.: Carme Shinto, 1996 (rus).
4. Skyrtach V.M., Conceptualizacia sub'ekta ta ii anthropologichni naslidki (Conceptualization of the subject and its anthropological consequences). Gilea: scientific journal: a collection of scientific works. V. 25. P.101–110 (ukr).